

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága első füzetünk megjelenése óta két ülést tartott.

Az *ápril hó 13-dikán* tartott ülésen bemutatott a bizottság fél-évi jelentése, mely azután a májusi nagygyűlés elé terjesztetett. A jelentésből kiemelendők a következők:

A *Magyar Katonai Évkönyv* második, vagyis az 1887. évre szóló kötetét a bizottság kiadni óhajtotta volna, sőt e tekintetben már előmunkálatok is tétettek, de mivel a költségek fedezésére vonatkozó kérelme az igazgató tanács által nem teljesített, a kiadást elejteni volt kénytelen. A jövőre nézve a bizottság abban állapodott meg, miszerint az évkönyvet csak nagyobb, 3—4 évi időszakokban s csak akkor adja ki, ha ezt költségvetése megengedi.

A *hadí műszótár* ügyében, melynek létesítésére a kezdeményező lépéseket a bizottság tette meg, az Akadémia elnöksége és a honvédelmi miniszterium közt folyó tárgyalások megállapodásra nem vezettek; mivel pedig a bizottság szerény eszközei egy ily nagy és költséges vállalat megindítását meg nem engedik, az ügy egyelőre félre tétetett.

A jelentés ezután felsorolja az indokokat, melyek őt egy hadtörténelmi folyóirat megindítására ösztönözték; bejelenti, hogy a vállalat *«Hadtörténelmi Közlemények»* cím alatt tényleg megindult s úgy szellemi, mint anyagi tekintetben elegendőkép biztosítva van; a nagy érdeklődés, melyet a folyóirat keltett, igazolja szükségét s a várakozást felülmuló pártolás biztosítja jövőjét, s így remélhető, hogy a folyóirat a magyar hadtörténelmi irodalom fejlesztésére, s a nemzeti hadtörténelem iránti érdeklődés fölbresztésére hathatós befolyást fog gyakorolni.

Az ülés folyamán az előadó még bejelentette, miszerint a folyóirat

előfizetőinek száma az 500-at megközelelti s hogy a vállalat iránt különösen a magyar honvédség tisztikara mutatott dicséretre és elismerésre méltó érdeklődést.

Végre eszmecsere folyt az iránt, mi módon lehetne a bécsi cs. és kir. hadi levéltárban levő nagy mennyiségű magyar hadtörténelmi anyagot kiaknázni.

A június hó 8-án tartott ülésről, mivel a füzet már ekkor sajtó alatt volt, a jövő számban fogunk megemlékezni.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Mária Terézia királynő levele gróf Nádasdy Ferenczhez. A bécsi Mária Terézia szobor leleplezési ünnepe alkalmából közöljük itt a nagy királynő egy nagy fontosságú, a kolini csata előtt 12 nappal gróf Nádasdy Ferencz lovassági tábornokhoz intézett levelét. E levél fényes bizonyítékot szolgáltat arra, hogy mily nagy volt Mária Terézia bizalma azon magyar lovas vezérhez, kinek a kolini csata fényes diadalát legnagyobb részben köszönheté, s ki nem csak a Mária Terézia-kornak volt egyik legkiválóbb alakja, hanem mint a lovas vezér eszményképe örök időkre a hadművészet mesterei közé számít. A levél¹⁾ német nyelven van írva s hű fordításban így hangzik:

Bécs, 1757 június 6-án. Gróf Daun tábornagyom körülményesen tudatni fogja Önnel, hogy az ellenség mily módon lesz megtámadandó. Ennél főddolog lesz, hogy az Ön hadműveletei a legnagyobb nyomatékos-sággal és határozottsággal hajtassanak végre; akkor azután a dicső eredmény (glorioser Ausschlag) el nem maradhat. Az Ön szolgálati buzgóságába és hadi tapasztaltságába ép oly teljes mint kegyelmes bizalmat helyezek. Hogy azonban a csapatok is kötelességüket annál nagyobb vitézséggel teljesítsék, rajta lesz Ön, hogy őket minden kitelhető módon buzdítsa; különösen figyelmeztesse Ön a csata előtt a parancsnoksága alatt álló összes tábornokokat, törzs- és főtiszteket, s ezek útján az alantásokat és közlegényeket is, hogy becsületüket, lelkiismeretüket és a hazajavát szívéükön viseljék; tudassa velök miszerint szilárd elhatározásom, hogy vitézségüket megjutalmazom, ellenben azokat kik kötelességüket megszegik, vagy idő előtt a zsákmányon aggódva a már biztos győzelmet kezeikből kibocsátják, a hadi czikkek teljes szigorával fogom büntetni.

¹⁾ Eredetije a bécsi cs. és királyi házi udvari és állami levéltárban. Kriegsacten (Deutschland) 180. sz.

Biztosítsa Ön továbbá őket, császári és királyi szavam lekötése mellett, miszerint könnyű csapataim minden az ellenségtől harczközben elvett zászlóért vagy lovas zászlóért (Fahne oder Etendart) 100 aranyat kapnak; de még ha ily győzelmi jeleket nem is ragadtak el, s csak bebizonyítják, hogy egy ellenséges zászlóaljba vagy lovas századba emelt karddal betörtek s azt szétugrasztották, minden a betörésben résztvevő legénynek két arany fog készpénzben kifizettetni. Különös gondja legyen Önnek, hogy a magokat kitüntető vagy ellenkezőleg magokat rosszul viselő tiszteket nekem névszerint bejelentse, hogy azután mindegyiket, mint azt szilárdul eltökéltem, érdeme szerint vagy megjutalmazzam vagy megbüntessem. Ön pedig bizton számíthat különös kegyelmem nyilvánításaira, ha — mint nem kétlem — eme szép alkalommal, midőn az egész vállalat sikere és az egész monarchia boldogsága legfőképp az Ön magatartásától függ, megkettőztetett buzgósággal és gonddal jár el. Szívemből kívánom vállalatához az Isten áldását és császári és királyi kegyelmemmel maradok mindenkor jóakarója. (A királynő saját kezével hozzáfüggesztve.) Most tudja Ön, mikép vélekedem; tegyen úgy, hogy szavam megtarthassam. Mária Terézia, s. k.

Hogy mikép felelt meg Nádasdy a királyi bizalomnak, mutatja a 12 nappal később kivívott fényes diadal, melyben — mint a csata eldöntőjét — a legnagyobb rész Nádasdyt és vitéz magyar csapatait illette.

11. Rákóczi Ferencz fejedelem tábori őrszabályzata. 1705. E folyóirat első füzetének tárczájában közöltetett gr. Bercsenyi Miklós fejedelmi helytartó és fővezérnek egy speciális tábori őr-rendtartási szabályzata az 1706-dik évből. Most, amannak mintegy kiegészítéseül, közzétesszük magának a fejedelemnek valamennyi kurucz táborra kötelező hatályú, általános tábori őr-rendtartási szabályzatát, mely is ekkép szól:

„Az Táborunkban levő Mezei Strázsáknak Rendi.

Mivel az hadakozásnak egyik legfőbbik rende s lelke az rendtartásból és abból következő szorgalmatos strázsálásból áll, mely is hogy szorgalmatosan megtartattassék, és akár tudatlanságból, akár pedig gondviseletlenségből eredendő vétkek eltávoztathassanak: rendelttetnek az szárnyokon és táborunk közepin Brigadérosok, azaz Fő Harczrendelő Mesterek, kiknek is hivataljok és kötelességek az következő punctumokból áll:

Primo. Kiki maga commendója alatt lévő hadainkat, registrumban magánál tartván azoknak számát, az ezerek vagy seregek (századok) Főstrázsamesteritől minden harmad nap magának beadattassa, s aztat hasonlóképen Magunknak vagy Fő-Kapitány hívünknek beadja.

Secundo. Az isteni szolgálatot alatta levő hadakkal az szokás szerint observáltassa az tábori dobolásokkal együtt, annak szokott rendi és módja szerint.

Tercio. Az rendtelenségeket, veszekedéseket, időn kívül való koresma-árúztatásokat maga, vagy adjutantjai által eltávoztattassa. Úgy hasonlóképen azon legyen, hogy említett adjutantjai által az csinosság és jó rend¹⁾ az maga alattvalói közt observáltassék változás nélkül, az időeknek akármely állapotában is.²⁾

Quarto. Az strázsálásra az mezei had kívántatik; Tábori Fő-Strázsamester hívünk³⁾ kívánsága szerint aztat adjutantjai által napkeletkor⁴⁾ kirendelvén, adjutantja által küldje az *artilleria eleibe*,⁵⁾ említett Fő-Strázsamester hívünk quártélya eleiben. És azon hadak megindítása előtt az strázsára menendő főtiszteket öszvehívattatván, eleikben adja; sőt az alkalmatosság úgy hozván, ha maga szorgalmatosságát megmutatni kívánja, az lovon ülendő seregeknek eleikben adja, hogy az fiók-strázsá, fiók-dandár és dandár kiállítása után senki az fiók-strázsák közzül senkit magához bocsátani ne merészeljen, hanem egy puskalövésnyire magától megállítván, az társa által híjja az fiók-dandáron levő tisztet, hogyha kötelessége szerint azonnal oda nem érkezne; hogyha pediglen háromszori megintése után az fiók-strázsának azon czirkáló vagy ellenség meg nem állana: azonnal vagy hozzá való lövéssel, vagy kiáltással lármát csináljon, maga pediglen dandárjához magát vegye. Eztet pediglen se Magunk, se senki személye válogatása nélkül, élete vesztese alatt elmúlatni (elmúlasztani) ne merészelje. Annak okáért az fiók-dandáron levő tiszt az fiók-strázsának első intését meghallván, azonnal maga alattvalóit lóra ültesse és azokat egy sorba vévén, fiók-strázsájára nyargaljon, és ottan látván az magáénál nagyobb erőt, tartózkodjék; egyet közzülök kikívánván, melytől is az jelt (parole) megkérdezze. Ha pediglen azok intésére nem hajtván, egy puskalövésnyirül közelebb nyomúlnának; azonnal hozzájuk lövöldözvén, személyválogatás nélkül, lármát csináljon és magát az dandárjához retirálja, feje vesztese alatt. Az nagy dandáron levő főhadnagy az alattvalóival, lovakat kézen tartván, oly vigyázással legyen, hogy mihelyt akár fiók-dandáron, akár fiók-strázsán kiáltást

¹⁾ E szavak a fejedelem sajátkezű írásával vannak betoldva.

²⁾ Ezen dőlt betűkkel szedett szavakat ismét a fejedelem toldotta be.

³⁾ E szót hasonlóképen Rákóczi toldá be.

⁴⁾ A fejedelem s. k. igazítása: eredetileg így volt: «nap-leszállta előtt három órával».

⁵⁾ E három szót Rákóczi maga iktatta be, úgy az alábbi «hívünk» szót is.

hall: azonnal seregét lóra ültetvén, ha kópiás hada vagyon, két sorba vegye, ha másféle: három sorba, és azokkal a kiáltás felé ügetve, mindazonáltal nem szakadozva nyomúljon; úgy értvén, hogy, ha felettébbvaló kiáltás vagy egy lövés által is arra ösztön adatnék: de másként az strázsák kösönséges hívására helyéből ne mozdúljon, élete s feje vesztese alatt. Senkit azért se éjjel, se nappal Főstrázsamester hire nélkül be ne bocsásson; hanem, ha nappal jön, említett strázsamester engedelméig megtartóztassa; ha pediglen éjtszaka: illendő comitivával (megfelelő kísérettel) azon tiszthez kísérttettesse, tisztí s becsületi elvesztése alatt.

Quinto. Ezen strázsa-kiindítást elkövetvén, maga sátorunk eleiben a jelért jöjjön és aztat Generálisunk vagy Udvari Kapitányunktól kivévén, adjutantjinak s alattavaló kapitányinak adja; observáltatván, hogy adjutantji minden ezer avagy sereg Strázsamesterinek kiadják.

Sexto. Éjtszakának idején, ha lármát üttetni (doboltatni) hall az sátorunk előtt levő főstrázsákon: azonnal seregenként azon lárma-üttestét elkövettesse, legelsőször is quartélya előtt kezdvén, és idővesztés nélkül seregeit az táborhelyről circiter 100 lépésnyire kiindítván, három sorba, — ha kópiás, két sorba — vegye, és onnan se maga ki ne induljon, se senkit feje vesztese alatt, adjutantink vagy feljebbvaló tisztek rendelése nélkül kiindulni ne hagyjon. Ezeket az harczon is így elkövetvén, melyet adott harczy rend szerint kirendeljen.

Septimo. Az mellyik requirátatni fog az Főstrázsamestertül, az strázsán kívül fennálló hadaknak directiójára az maga alattvalói közzül egy Fő- vagy Vice-Kapitányt (ezredest vagy alezredest) adjon.

Octavo. Szorgalmatosan alattvaló adjutantjinak s tiszteinek megparancsolja, hogy az strázsáltatását nappal egy-egy mezítelen fegyveres katona által, éjtszaka pedig egy tized-aljával elkövessek, tartván minden sereg egy fennálló flók-strázsát serege előtt, az adjutantjai vagy strázsamesterei rendelések szerint; kik is az lovas hadak közzül lovokon fennüljenek.

Nono. Az készülő megfuvattatása után adjutantjai az marhák szekerekben való fogását, sátorok felszedését sürgessék, semmi úton s módon nem engedvén, hogy akárki szekere is említett Brigadérosok hire nélkül az táborból kiindúljon; azonnal minden seregeknek furérjait, kinek-kinek külön zászlócskájával, kit lovon, kit kocsin Fő-Strázsamesterünk quartélya eleibe küldje azon seregekkel, az mellyek előljáróknak rendeltetnek.

Decimo. Eleiben rendeltetett Generálisunknak, avagy Udvari Kapitányunknak, minden Haza s Magunk szolgálatiban parancsolatjoknak, tisztek, sőt nagy fogyatkozásokért életek elvesztése alatt is engedelmeskedjenek.

Ultimo. Reménljük ezeken feljűl, hogy kiki magát úgy viselni fogja, hogy mind vigyázásával s mind józan életével s mind pediglen szítkok, átkok és más istenkáromlások eltávoztatásával alattvalóinak példát fog adni; melyre nézve is magok is rend szerint változtatván magokat, egyike közzűlök az strázsákat az említett modalitás szerint megjárja; az holott is valamit az említett rend ellen tapasztalván, megorvosolja, és azon katonákat vagy tiszteket, az kik vagy álomban találtatnának, vagy eleikben adatott parancsolatinkat legkisebben is átlalhágnák, felváltatván, azonnal közkatona vagy tiszt által árestomba vitettesse, viradtig azon strázsán, annakutánna főtisztinek adattassa kezéhez.»

Kivűl a Rákóczi-levéltárbeli jelzet: «*Táborban való mezei istrázsálásnak rendi.* — Nro 520».

Eddig a kuruczok tábori őrszolgálatát élénk tűntető érdekes katonai szabályzat, mely eddigelé tudtunk szerint ismeretlen vala; de ha valahol valamely példányról netalán napfényre került volna is már: közzétételét a mi példányunkról már csak azért is szükségesnek tartjuk, mert ez a példány a *leghitelesebb*, t. i. a fejedelem hadi cancelláriáján *Aszalay Ferencz* hadi titkárnak általunk jól ismert kezeírásával írt s több helyűtt maga Rákóczi saját kezével javított *eredeti fogalmazat*, mely — a küljelzet tanúsága szerint — a fejedelmi levéltárban volt letéve Munkácson, és innét került 1711-ben Kassára a szepesi kamara archivumába s utóbb ezzel együtt az *országos levéltárba*, hol ma őriztetik.

A dátum e fogalmazaton, — valamint a címek felsorolásából álló szokásos bevezetés és befejező záradék is, — hiányzik. Azonban az okirat keltét biztossággal az 1705-dik évre tehetjük, két okból; először mert Rákóczi a brigadérosi intézményt ezen évben szervezte, s másodsor, mert a fogalmazó Aszalay 1705-ben lett udvari hadi titkárrá. Még egyéb — itt hosszasan nem fejtegethető — okokból mi az 1705-dik év első feléből, alkalmasint május-június havából valónak véljük.

Megjegyezzük még, hogy az e szabályzatban több helyűtt a tábornokokkal egyenlő hatáskörűnek jelzett «udvari kapitány» (Vay Ádám) a fejedelem udvari ezredeinek («*militia praetoriana*») vala parancsnoka, s mint ilyen tábornoki ranggal bírt; a későbbi években már inkább «udvari marsall» névvel neveztetik, de «udvari főkapitány» néven is fordul elő mindvégig.

Thaly Kálmán.

*Egy XVI. századbeli katonai emlékirat.*¹⁾ Az 1595-ik év kezdetén az ozmanok előnyomulása nagyobb erő kifejtést tett szükségessé. Rudolf császár és király a keresztények közös ellensége ellen egy 85,000

¹⁾ A cs. és kir. hadi levéltár irataiból.

főből álló hadsereget óhajtott szervezni s e feladattal *Mátyás* főherceget, a magyarországi összes haderő fővezérét bízta meg, kinek a szervezéssel egyszersmind az eddigi hadviselési mód némi reformálását kellett összekapcsolnia.

Az ezen időszakra vonatkozó iratok közt több, a főhercegnek fölterjesztett, alaposan kidolgozott emlékirat van ; így van egy *Don Juan de Medicis*-től, *Tylli Tscherklas*-tól, a 20 éves háborúban híressé vált vezér atyjától, *Ferrand de Gonzaga Károly*-tól stb.

Ugyanezek közt találtunk egy 1595 január 3-áról keltezett s a főhercegnek valószínűleg szintén fölterjesztett *nértelen* emlékiratot, mely szellemességénél, jellemző, természetes és találó kifejezésekben gazdag voltánál fogva figyelmünket különösen lekötötte. Az emlékirat német szövegű s helyenkint annyira eredeti, hogy lefordítása lehetetlen.

A 37 pontot tartalmazó érdekes okmányt kivonatossan a következőkben ismertetjük.

1. Ezen előttünk álló török háborúban jól meg kell fontolnunk, mely okokra vezethető vissza a németeknek az elmúlt hadjáratokban gyakori balsikere, és ha ez okosan megtörtént, akkor föl kell keresni a módokat, melyek szerint ez eddigi hiányokat megszüntetni és a hadműveleteket a török hadviselésnek megfelelőleg vezetni kell, különben minden fáradság hiába való ; *a törökökkel német módra hadakozni káros és veszélyes.*

2. A kinevezett fővezér teljes joggal és hatalommal bírjon bármely parancsnokot vagy tisztet tetszés szerint kinevezni vagy elbocsájtani. Mert neki egvedül kell a jellemet és képességet megkülömböztetni tudni.

3. Császári küldöttek vagy kormánybiztosok szükségesek, kik a Főlség nevében a fővezért támogatják és minden szükséglet beszerzéséről gondoskodnak. De parancsnokságot nem viselhetnek s inkább nézők (Spectatores), mint cselekvők (Actores). A fővezér hadi tanácsát alparancsnokai képezik ; a kinek a saját feje is koczkán van, az bizonyára nem fog rosszul tanácsolni.

4. Győr elvesztése¹⁾ nagy csapás, de evvel még nem vesztett el minden. Győrt a következő tavasszal ostromolni nem volna tanácsos, mivel evvel mit sem nyernénk, és sok pénzbe és időbe kerülne. Többet használna az ügynek, ha a szoros a Csalóközben²⁾ két védőházzal vagy földhányásokkal jól megerősíttetnék, hogy az alsó Duna és Vág folyó az

¹⁾ 1594 szept. 29-én.

²⁾ Komárom (?).

élelmezés utánszállítására biztosíttassék. A főfigyelem Esztergomra és Budára irányzandó, mert ha ezek magokat megadták, úgy Győr is követi őket. Előbb azonban Tatának és Pápának a mienknek kell lenni, hogy Győrből sem ki, sem be senki ne mehessen.

5. Egy rendes, magyarokból és németekből álló, zsolddal ellátott sereget kell alkotni és a főispánságok is tegyenek meg mindent, hogy gyors segítség szervezkedjék. 6000 lovas, 12,000 német lővész, 6000 magyar, 6000 rácz, 12,000 huszár kezdetnek elég.

6. A német ezredekkel persze nehezen lesz valami kivihető, tekintve, hogy nincsenek eléggé begyakorolva, a zsoldosok nagyobb része nincs kipróbálva és lassú. Üdvös lenne, ha Ő császári Felsége 12,000 német lővészt toborzatna és mindegyiknek kezdettől fogva hetenkint egy forintot vagy tallért fizetne. E mellett azonban vezéröknek joga legyen a zsoldot azoknál, kik magokat kitüntetik, kevéssel fölemelni.

7. Miután nyílt csatában hosszú pikákkal és más hasonló fegyverekkel fölszerelt gyalogság is szükséges, ilyen vagy 4000 volna szervezendő. Mátyás király és atyja Hunyady ezek helyett a szekérvárat és a fekete lovasokat ¹⁾ nagy sikerrel alkalmazták. Egyébiránt ha a mi német gyalogságunk jól betanítva és igazi, dicséretes rendben tartva lenne, fele költséggel lehetne háborút viselni.

8. Hogy gyakran új csapatok fogadtatnak és a régiek elbocsáttatnak, nagyon hátrányos. A mely csapat egyszer Magyarországon alkalmaztatott, az maradjon ott és a fogyatékat rendesen pótolassék; az eddigi mód szerint soha sem lesz elég ember, a sok előleg pedig sok ezer forintot emészt fel.

9. A kettős zsoldosok fölfegyverzése újjal cserélendő föl és pedig egy mellvért, gallér és sisak elegendő; a többi csak teher, sem lövést, sem szúrást nem tart vissza, már pedig a török ellen minden a gyorsaságtól függ.

10. Minden alattvaló Buda és Belgrád közt minden vagyonával kitelepítendő; a hadi szolgálatra alkalmatlanok és a parasztok a föld művelésére alkalmazandók, a fiatal férfiak azonban fél zsolddal a hadseregbe osztandók.

11. A mi a dunai hajóhadat illeti, száz csajkás naszád elegendő; ezek könnyen mozognak és nem oly nehézkesek, mint a múlt évben alkalmazott gályák; a ki a gályák alkalmazását ajánlotta, vagy nem értett a dologhoz, vagy csak saját becsvágyát tekintette és nem ő római császári Felsége szolgálatát és a közjót, melynek e vállalat kárára szolgált.

¹⁾ Valószínűleg Mátyás fekete seregét érti, de, nincs eléggé tájékozva.

12. A németalföldi és francia katonák Magyarországon nagyon jól használhatók, de főembereikkel sehol sem lehet boldogulni. A régi gránicsárokat semmi esetre se kell mellőzni.

13. A háború Horvátországban nem oly fontos, azért is minden erő Magyarországon a Dunától lefelé összpontosítottassék.

14. A vizsgáló bizottság a főtiszteknek jól a körmére nézzen, nehogy sok katona legyen névleg a papíron és kevés fő tényleg a táborban.

15. Pénzszükségben a rendes fizetés helyett fele zsold adassék; ha ez hetenkint vagy havonkint, de *rendesen* történik, a közharczos jól megélhet.

16. A *magyarokat* nem szabad megvetni; ezen háborúban más nemzetiségek fölött meg kell őket becsülni; a ki bennök nem bízik és őket *magas hadi állásokra nem alkalmazza, az nem jól tesz.*

17. Minél kevesebb a vezér, annál jobb; *minden nemzet sorakozzék saját vezére alá* és mind együttesen legyenek a teljhatalmú fővezérnek pleni imperio de jure, minden ellentmondás nélkül, alárendelve.

18. A képességnek hatáskört kell adni; ellenben azon elv alkalmazása, hogy a kinek az Isten hivatalt adott, ad hozzá ész is, a hadügyben káros.

19. Az ellenség elől soha sem kell meghátrálnunk, hanem az észszerű hadművészet elvei szerint minden csatára örömtelt szívvel és víg kedélyvel kell sietnünk (mit lachendem Gemüth springend zueilen).

20. A szövetségesek jól megválasztandók, mivel nem mindig nyújthatják azt, a mit tőlök remélünk; a ki ezek megválasztására vállalkozik annak éles szemmel és ítélő tehetséggel kell bírnia (muss gute weite Augen im kleinen runden Kopf haben).

21. Az erdélyi fejedelemtől¹⁾ jó lesz ezen háborúban támogatni és tanácsos lenne német lovasokat és zsoldosokat olyan vezérekkel küldeni oda, kik az országban már huzamosabban alkalmaztattak és a magyar hadviselést megszokták.

22. A moldvaiak és oláhok jó szolgálatot tehetnének, mint portyázók a határos török tartományokban; a török saját országában nyugtalanítva, erejét szétforgácsolni volna kénytelen.

23. Bécs városáról nem kell megfélekedezni, és néhány védőházat kell emelni czélszerű pontokon, melyek a várossal rejtett futó árkokkal

¹⁾ Mária Kristierna, II. Károly stájerországi főherceg leánya, II. Ferdinánd császár és király nővére; született 1574 november 10-dikén, férjhez ment Báthory Zsigmondhoz, kitől 1599-ben eltasztva, 1621-ben Hallban meghalt.

kötendők össze. Hogy a Dunát lehetne-e a tulsó oldalon a Wien-nel összekötni s így a várost vízzel körülvenni, az megfontolandó. Valószínű, hogy az ellenség a vörös tornyot szeretné hatalmába keríteni, a mely sáncz veszedelmes (dem Feind möchte das Maul nach dem Rothenthurm stincken, welche Schanze gefährlich).

24. Ha az ellenség sereggel indulna Bécs ellen, akkor mindenekelőtt meggátolandó, hogy táborat üssön; bátran szembe kell vele szállni és meg kell őt támadni, mielőtt táborba szállhatna és magát elsánczolhatná; mert onnét már nehéz őt kiűzni, mint az legutóbb Győr előtt is bebizonyult. Ezen hiba által vesztették el a velenceiek is Ciprumot 1570-ben.

25. Hogy tavasszal mindjárt teljes erővel a táborba induljunk, az nem lenne tanácsos; mert így sok ember, pénz és eleség vesz kárba, mielőtt az ellenség nagy zöme itt lenne. A felsőmagyarországiak a gránicsárokkal és három ezred zsoldossal (mivel már úgy is megvannak) valamint 6000 magyar hajdú vagy rácz elegendő Esztergom és Buda első ostromához. Ha időközben az ellenség tömegekben való előnyomulása jeleztenék, nagy mennyiségű német lovas és gyalog csapatok, melyek készenlétben tartattak, küldendők az ostromlók segítségére, hogy nyílt csatát vívhassanak.

26. A törökek Magyarországon kell háborút viselni és nem bevárni, míg Németországba nyomák.

27. Minden, az osztrák háznak alárendelt tartományban, jól begyakorolt gyalog tartalék-csapatokat kell készen tartani, melyek gyorsan a sereg után küldhetők.

28. A hadviselésben nem az játszotta el mindenét, a ki sokat vesztett, hanem az, a kinek nincs mivel pótolnia veszteségét. Egyetlen jó esély minden kárt jóvá tehet. Azért ki kell tartanunk, Istenben és a szerencsében bízunk.

29. Nem kell a lovasokat és zsoldosokat három hónapra, vagy átlagosan valamely határozott időre fölvenni; mindenki legyen köteles addig szolgálni, míg a hadúrnak reá szüksége van.

30. Ha egy fővezér seregével teljhatalommal (*pleno imperio*) felruházva küldetik ki, akkor az *udvartól minden utasítás-adás beszüntetendő*, hogy a vezérnek értelme és kedélye ilyen beleszólásokkal félre ne vezettessék és a felelősség ne legyen egyikről a másikra árátható.

31. Nem elég, hogy parancsoljunk és elrendeljünk, hanem arra is kell ügyelnünk, *hogy intézkedéseink teljesíttessenek*; mindenütt harcoshoz illő komolyságnak kell uralkodni; a fővezér az egyedüli, a ki kormányoz és parancsol.

32. A közhivatalokban nem a tiszték szorgalmát és igyekezetét kell tekintenünk, hanem azt, hogy mit végeztek. Mert sok munka és kevés eredmény mit sem ér; keveset dolgozni és sokat végezni, az megjárja; legjobb ha valaki mindkettőre alkalmas.

33. A háborúban a tanács ugyan hasznos lehet, de az önállóság és tevékenység még inkább; a közmondás azt tartja: «Du Mensch, thue die Augen auf und die Hände zu».

34. A többhitű török tartományokban lázadást vagy zendülést kell előidézni; ehhez ügyesség szükséges.

35. Német lovasok és jól begyakorolt gyalogosok minden mást felülmúlnak, miért is nem kell a francia carabinieri-kre és egyéb katonákra támaszkodni. Egyik nemzet sem adhat oly nagy számban katonát, mint a német, mely Magyarországhoz legközelebb áll és melynek hadserege és fegyelmezettsége minden mást felülmúl.

36. A hadi biztos kötelessége a seregnél arra ügyelni, hogy a hiányok pótoltassanak, az üres helyek valóságban betöltsenek, és a tiszteknek a zsold a valóságban létszám után szolgáltatassék ki. Optimi mortalium rei semper publicæ cupiunt bene. (A legjobb halandók mindig a közjót akarják.)

G. G.

Részlet a torgaui csatából. A torgaui ütközetben 1760 november 3-án Frigyes elégtelen erővel támadta meg Daun erős fölállításának balszárnyát. Daun ennek folytán ellentámadást szándékozott intézni, melyet Ried tábornok dandára, élén a Széchenyi-huszárezreddel vezetett be. Az ezred parancsnoka Petrovszky Ferencz ezredes huszárjaival egy erdőn vonult át hogy a poroszok jobb oldalába jusson. Midőn az erdő szélére ér, észreveszi hogy csak a két első század követte, a többi pedig elmaradt. De az ellenség már meglátta a huszárokat s tüzelni kezdte reájok. Petrovszky rögtön rohamot fuvatott, s a két századdal villámgyorsan az ellenségre rohant. A porosz gyalogság hősiiesen védekezett, de sikertelenül s néhány pillanat múlva a több zászlóaljából álló ellenséges szárnyvédő különítmény szétveretett, öt ágyút, három zászlót s több száz foglyot hagyva huszárjaink kezében.

A poroszok közt ez rémületet gerjesztett s Pilaire tábornok a tartalékban álló Gens-d'arm élite-ezredet személyesen vezette előre, hogy a magyar huszárok további előnyomulását meggátolja. De Petrovszky huszárjait már gyülekeztette, s a zandár-ezredet is megrohanta; a roham ismét fényesen sikerült, az ezred szétszóratott s Pilaire tábornok számos tisztjével foglyul ejtetett, mely alkalommal ismét két zászló került huszárjaink kezébe; majd egy újabb roham alkalmával még két porosz ágyút foglalt el a derék csapat s azt szerencsésen el is szállította, de a

csata végével Ziethen csapatainak Sieptitz felé való előnyomulása közben saját seregétől elvágtatott.

Petrovszky ekkor merész elhatározással neki vágatott az ellenséges soroknak s bár erősen megfogyva de szerencsésen átvágta magát az ellenségen, elérte a fősereget, hol örömríadallal fogadtatott.

Báró Lopresti József. A Jókai «Arany Ember»-e révén annyira ismeretessé vált kis Ostrovo sziget, a «*Senki*» szigete, alsó csúcsával szemben a Duna balpartján Ó- és Új-Palánka helységek, jobb partján Ráma szerb falu területén el. A Duna itt az Omolje-Planina hegy-ség egy észak felé nyúló ága által nagy félkör-alakú kerültre kényszerítetik, medre pedig mintegy 1000 lépésre szorítottatik össze. Ráma fölött, egy magas sziklás csúcson emelkedett a mult század végén a rámai várkastély, egy toronyszerű, négyszögletes kőépület, mely a Duna fölött uralkodott. A vár eredetét valószínűleg ez uralkodó helyzetének köszönhette, s fontosságát növelte még azon körülmény, hogy Új-Palánka előtt egy kisebb sziget feküdt, mely az egyik partról a másikra való átkelést igen megkönnyítette; hogy a sziget erre tényleg gyakran fölhasználtatott, bizonyítja a nagy sáncz, mely a szigeten már régen létezett. Az átkelőnek tehát úgy a rámai várat, mint a szigeten levő sánczot birtokába kellett ejtenie.

Az 1788-ik évi török háborúban az osztrák-magyar seregnek az Al-Dunánál álló része, részint az esetleges átkelés biztosítására; részint a török hajók közlekedésének meggátlására megszállotta az Új-Palánka előtti sziget sánczműveit, majd megtudva, hogy a rámai várkastély megszállását a törökök elmulaszták ez utóbbit is. De mivel itt egyelőre nagyobb vállalat nem terveztetett, a kastélyba báró Lopresti József hadnagy parancsnoksága alatt csupán a Belgioso-ezred egy 23 főből álló szakasza helyeztetett. Alig volt ez végrehajtva, a törökök a mulasztást pótlandó, megérkeztek. Junius 28-ika éjjelén egy 4000 gyalogosból és 3 ágyúból álló török sereg vette körül a kastélyt s reggel 3 órakor a kastély ellen rohamot intézett.

De Lopresti hadnagy el volt tőkélve az erődöt megvédelmezni s a törökök elfogadására minden előkészületet megtett; másrészt a szigeten levő csapatok is, észrevéve a törökök szándékát, a sáncz ágyúit a törökök ellen irányzák. Ily módon támogatva, a bátor magyar fiúkból álló maroknyi csapat derekasan megállotta helyét, s a török tömegek két óra hosszat hasztalan intéztek rohamot roham után, hasztalan döngették lövegeikkel a kastély falait. A szigeten levők ekkor sejtve a kis védőrség erejének fogytát, egy 4 gyalog századból álló különítményt szándékoztak Lopresti segítségére küldeni; de szerencsétlenségre a Duna, erős szél

következtében, oly nagy hullámokat vetett, hogy a kísérletek meghiúsultak. A kis őrség ez alatt még egy rohamot vert vissza.

Ekkor a törökök, fölhagyva a sikertelen rohamokkal, melyek már 300 főnyi veszteségbe kerültek, ágyúikat a kastély kapuja elé állíták; egy pár lövés, s a kapu recsegve omlott össze; reggel 6 óra volt, midőn a törökök a kastélyba behatoltak; a szigeten levők még csak egy pár lövést hallottak, majd leomlott az égő tető, a törökök pedig eltűntek.

Ekkor sikerült egy csónaknak a szerb parton kikötni; a benne levő járőr behatolt az égő kastélyba s ott találta 18 bajtársának sebekkel borított s megcsonkított holttestét; Lopresti hadnagy tetemét csak másnap sikerült az üszkös romok alól a még hiányzó 5 vitéz holttestével együtt kiásni. A hős hadnagy 8 sebből vérző testét átvitték Új-Palánkára s ott fényes katonai díszszel temették el. Az ezred tisztikara emlékkövet állíttatott sírjára, mely még ma is látható.

Huszár-bravour. Ugyancsak az 1788-ik évi hadjáratból, melyből az előbbi lélekemelő esetet elbeszéltek, adunk egy másikat, egy derék huszártiszt hősi tettét. Az 1788-ik év október első napjaiban a Bánátba egy 400 spahiból álló portyázó török csapat tört be s Német-Bogsán felé nyomult. A 8-ik huszár ezred parancsnoka Boros ezredes, a török csapat megfigyelésére Buday Ignác főhadnagyot küldte ki egy félszázad huszárral; majd aggódva, hogy a kis csapat, hirtelen megtámadva bajba juthat, Zay báró hadnagy vezetése alatt még egy szakaszt küldött hozzá.

Október 3-ika hajnalán Buday egy járőrrel kém szemlére indult, s csakhamar észrevette, hogy a török lovasság valóban — mint jelezte volt — Német-Bogsán felé közeledik. Gyorsan visszatérve, alig 80 lovasból álló kis csapatát 4 részre osztotta s míg azok egyikét Bogsán előtt állította föl, a többi hármat az erdőben, melyen át az út Bogsánra vezet, oly módon helyezte el, hogy az elvonuló török csapat oldalain és hátában egyszerre legyen megtámadható. A törökök, élükön egy fényes öltözetű aga, gondtalanul közeledtek, majd meglátva a Bogsán előtt álló huszárokat, nekik vágtattak. E pillanatban tört elő Buday három osztaga az erdőből, s a török csapat ily módon négy oldalról megtámadtatva, heves küzdelembe jutott. Maga Buday fölkereste a kézi tusában a török agát s rövid bajvívás után fejét ketté hasította; néhány perc múlva az egész török csapat szét volt verve. Buday az üldözést az aga lován folytatta Mehádia felé, hová a szétugrasztott törökök menekültek. 97 halott és sebesült feküdt a harcztéren, majd annyi volt az elfogottak száma; a lovak közül 49 jutott zsákmányul; a török csapat által vitt vörös zászló szintén huszáraink kezébe került. A huszárok 20 halottat és sebesültet veszítettek.

Az eset a császár (II. József) figyelmét is felkölté, az ezredtulajdonos, Wurmser lovassági tábornok pedig a következő levelet intézte Budayhoz:¹)

Mélyen, s különösen tisztelt Főhadnagy Ur! Ön október 3-ikán az ellenség előtt oly magatartást tanúsított, mely méltó a nemzethez melyből származik, melynek szolgál s mely a török félholdnak minden időben félelmes volt. Fogadja benső köszönetem, kedves Buday! Személyesen még nem ismerem Önt, de remélem, rövid időn megismerem. Addig is fogadja atyai jó indulatom nyilvánítását. A legteljesebb tisztelettel maradok, Prága, 1788 október 21-én őszinte híve Wurmser s. k., lovassági tábornok.

Buday később még számos hőstettet vitt véghez, a Mária Terézia rendet s «Bátori» előnévvel bárói méltóságot nyert. 1800-ban Marengónál súlyosabban megsebesülvén s mint őrnagy nyugdíjaztatván még hosszú ideig itt Budán élt. Századából, melynél szolgált, 5 huszár kapott arany és 17 huszár ezüst vitézségi érmet, oly tettekért, melyeket Buday vezetése alatt vittek véghez.

Széchenyi István gróf lovaglása a lipcsei csata előestéjén. Gróf Széchenyi István 1813-ban mint a Merveld dsidás-ezred századosa, Schwarzenberg herceg főhadiszállására parancsörtisztül volt beosztva. A szövetséges seregek a lipcsei október 16-án vívott első nagy csatában nem bírták Napoleont leküzdeni s 18-ára egy második támadás volt készülöben. Schwarzenberg a maga részéről megtette az előkészületeket s e közben 17-én délután azon kívánságát nyilvánította, hogy Blücher a támadásra szintén fölszólíttassék. De Blücher főhadiszállásához csak két út vezetett, egy nagy kerülő, melyen esetleg a fölszólítás későn érkezett volna s egy rövidebb az ellenség vonalain keresztül. E rövidebb útvonal választása volt kívánatos s vállalkozó is akadt gróf Széchenyi István személyében.

Széchenyi, bízva jó lovában neki vágatott a francia előőrsöknek, átrepült azok meglepett vonalain s szerencsésen megérkezett Blücher főhadiszállásán. Blücher azonnal késznek nyilatkozott a támadásra, s csak azt óhajtotta, hogy a svéd trónörökös is hasonló módon fölszólíttassék. Széchenyi, bárha erre parancsa nem volt, vállalkozott ezt *saját felelőségére* megtenni. Blücher által újra lovasítva átment az északi sereg főhadiszállására is, és a fölhívást a svéd trónörökösnek is átadta. Már éjfél körül járt az idő, midőn Széchenyi újra visszafordult. A francia vonalokon most már nagyobb könnyűséggel jutott át és hajnal hasadtával ismét Schwarzenberg előtt állott, neki eljárásaról jelentést tevén.

¹) Eredetije a Mária Terézia rend levéltárában.

Kevés vártatva ágyúk dörgése tudatá Schwarzenberggel, hogy a magyar lovas tiszt megbízatását kitünően teljesíté. Széchenyi még a csata napján első századosá neveztetett ki s az orosz Wladimir-rendet kapta. Széchenyi István ezek szerint nagy szolgálatot tett a szövetséges fővezérletnek, mert ha a támadás mindhárom oldalról nem egyidejűleg történik a győzelem alig lett volna biztos. Így beszéli el ez esetet Thielen «Erinnerungen eines 82-jährigen Veteranen» című memoire-szerű művében.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie. Verfasst im k. k. Kriegs-Archiv. III. Theil. *Der südöstliche Kriegsschauplatz* in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien.

E mű a «Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs 1887. I. Band» mellékletét képezi s jelen kötetében magyar dolgokkal is foglalkozván, czélszerűnek véltük közelebről megismertetni.

Az «Előidők története» bevezető rész a római uralom előtti időszakot, a kelta-illyr törzseknek a rómaiak által történt meghódítását s a népvándorlást vázolja; majd áttér a magyarok általános hadtörténetére, a honfoglalástól kezdve a zsitva-toroki békéig (1606) bezárólag.

Ennek kapcsában következnek:

«Bethlen háborúi II. Ferdinánd császár ellen».

«I. Rákóczy György háborúja III. Ferdinánd császár ellen 1644—1645». Végre:

«Az úgynevezett candiai háború 1645—1669», melyet a porta a velencei köztársaság ellen viselt.

E krónika a lefolyt hadi eseményekben tájékoztató vezérfonalul kíván szolgálni, s általános képet nyújt a hadászati viszonyokról, hadműveletekről s a hadászati pontok jelentőségéről; harcászati főbb mozzanatok csak oly terjedelemben adatnak elő, mint azt a hadászatnak a harcászattal kapcsolatos volta megköveteli.

Előadása általában tárgyilagos. Történelmünket vázolván, megemlékezik nagynevű elődeink halhatatlan érdemeiről s a heroikus hadi tényeket röviden ugyan, de a katona érzületéhez méltó elismeréssel tárgyalja.

De lehetne-e másként beszélni egy Losoneczyról, Szondyról, Dobórol vagy Zrínyiről?

Kifogásolhatnók, hogy a császári hadak gyarló magatartása az érdemek méltatásához képest — nincs kellő arányban kifejezve; hogy csak egyet idézzünk: 1602-ben Székesfehérvár az őrség árulása miatt török kézre jut; a krónika azonban elhallgatja, hogy az őrség német volt. Az idegen, ki hadi történelmünk felől talán e krónikában tájékozza magát, a heroikus önvédelem legdicsőbb korszakából ezt is nekünk tulajdoníthatja. Megemlítendőnek tartjuk továbbá, hogy a krónika Bethlenben egyedül a békeszegő s dicsvágyó fejedelmet látja.

Egészben véve azt hisszük, hogy a hadi levéltár igazgatósága e művel a történetkedvelő közönségnek jó szolgálatot tett, annál is inkább, mivel e mű a magyar dolgok iránt sokkal méltányosabb, mint azok, melyekhez eddig szokva voltunk.

Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs, Wien 1888. A II. kötet a következő munkákat tartalmazza:

Der Feldzug gegen die neapolitanische Revolution 1821. Von Hauptmann Machalicky.

Szerző előre bocsátja, hogy a forradalmi mozgalom, mely titkos társulatok által vezérelve, Angolországból segélyeztetett, Spanyolországban 1820-ban a cadixi alkotmányt kicsikarta s a királyi hatalmat gyöngé árnyékká alacsonyította, — gyorsan terjedt Portugal, Nápoly és Piemontban.

Nápolyban IV. Ferdinánd király a mozgalmat ellensúlyozni gyöngé vala; a rosszul fegyelmezett s elégedetlen hadsereg a gyarló kormánynak támaszul nem szolgálhatott.

A carbonárik demokratikus és antimonarchikus társulata uralta a helyzetet, s a militiánál majdnem valamennyi tiszti állás ezen titkos társaság tagjai által volt betöltve.

Midőn a lázadás kitört, a fölkelők ellen küldött gyöngé különítmények nem csak hogy sikert nem arattak, de sőt a katonák egy része átszökött a fölkelőkhöz.

Miután az 1815-ben létesült szent szövetség megbízásából a nápolyi királyságot osztrák csapatoknak kellett megszállani, a fölkelők parlamentje kinyilatkozta a háborút Ausztria ellen.

Szerző ezután előadja: «A nápolyiak fegyverkezését és hadművelési tervét», «a nápolyi hadsereg hadrendjét», továbbá «Ausztria katonai

előkészületeit», «a Nápolyba kirendelt hadsereg hadrendjét» s «az osztrák csapatok előnyomulását a nápolyi határhoz».

Ezután előadatik a hadműveletek lefolyása, a fontosabb ütközetek, végre a bevonulás Nápolyba.

A munka mellékletét képezi: a hadszínhely általános térképe 1 : 864,000, az osztrák sereg hadászati felvonulásának vázlata 1 : 1.728,000, a rieti harc tervrajza 1 : 25,000 s mindkét hadsereg helyzetének vázlata 1 : 3.000,000.

Die Kaiserlichen in Albanien 1689. Von Hauptmann Gerba.

A politikai s hadi cél megvilágítása végett szerző adatokban esetenként Lipót császár s hadvezéreinek abbéli szándékát, hogy Boszniát, Hercegovinát, Szerbiát — a birodalom biztonsága érdekében — a monarchiához csatolják; ezek után áttér a hadi vállalat eseményeinek előadására. Miután Bádeni Lajos örgróf a törököt a Morava völgyében megverte, Ništ elfoglalta, Vidin ellen nyomult. A meghódított tartományt s a megerősített Ništ gr. Piccolomini altábornagyra és a holsteini hercegre bízta, utasításul adván, hogy az ellenség felé eső szorosokat megfigyeljék, a lovasság és a gyalogság egy részével Prokopoljen át Hercegovinába nyomúlva — a Hämuson és Albán hegysegen innen — lehetőleg a tengerig több erősséget foglaljanak, s a császár intencióihoz mérten Bosniát, Hercegovinát és Albániát a török birodalomtól elzárják.

A vállalat Piccolomini ügyes hadműveletei következtében eleinte kiváló sikerrel járt; ez alkalommal a magyar hajdúk és huszárok — mint azt Schenkendorf kapitány is a dragomani ütközet relációjában kiemeli — nagy vitézséggel harcoltak, s a relatio végén újból említi: «Die braven ungarischen Haydücken aber kann nicht genug loben wegen ihrer grossen Treue und Tapferkeit . . .» Piccolomini halála után azonban helytelen intézkedések, s főleg a csapatok erőszakoskodása következtében az albánok átpártoltak a törökhöz, kinek erélyes föllépése által az osztrák hadak csakhamar kiszorultak a meghódított tartományokból.

Mellékletek: az ó-szerbiai s albániai hadszínhely általános térképe 1 : 864,000; Ó-Szerbiának 1689-ben készült térképe, és Studenice, Koznica, Prokopolje és Maglic várak térképe.

*Militärische und politische Actenstücke zur Geschichte des ersten Schlesi-
schen Krieges 1741.* Von Hauptmann *Duncker*. Második közlemény.

Az első közleményben említettett, hogy a hivatalos tudósítás a molvitzi csatáról a cs. és kir. levéltárban nem volt föltalálható. Újabb kutatások által azonban sikerült végre az eddig nélkülözött relatiót a gróf Neipperg család levéltárában föltalálni, s jelen munka ezúttal első alkalommal hozza nyilvánosságra gróf Neipperg Vilmos — az akkori hadsereg parancsnokának — eredeti relatióját, melyet ez Mária Terézia királynő s férje a toscánai nagyherceghez intézett. E relatio általában megerősíti az eddig nyilvánosságra hozott részleteket, de új anyagot is szolgáltat a magyar-cseh hadsereg műveleteire vonatkozólag. Közöltetnek továbbá azon levelezések is, melyek Neipperg által a királynő és a toscánai herceghez, s ez utóbbiaktól viszont a tábornaghoz, s ugyan-csak Neippergtől Kinskyhez, továbbá Khevenhüller és Schwerin tábornagok, valamint gr. Piccolomini d'Arragona által Neipperghez intézettek, s több más, ez időszakra vonatkozó fontos okiratok.

Der Feldzug am Ober-Rhein 1638 und die Belagerung von Breisach.
Beiträge zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. Von Oberst L. H.
Vetzer. Második közlemény.

Veimari Bernhard herceg a Waldstädtenben kivívtott dicsteljes eredmény után nem támadta meg a Rajna melletti fontos Breisachot, de Freiburg ellen irányította hadműveleteit, mert remélhető vala, hogy a császári hadak Breisach fölmentését meg fogják kísérteni; holott ha Freiburgot elfoglalta — a mennyiben a Waldstädten felől biztosnak érezheté magát — a Schwarzwaldon át a Rajna tág völgyébe vezető leg-fontosabb szoros e zárlatának birtoka által a birodalmi sereget előbb említett szándékában akadályozhatta. Bernhard herceg tehát — Breisachot mellőzve — a sereg zömét Freiburg ellen indította.

A mű részletezi ezután a lefolyt hadműveleteket.

E czikk mellékletei: a wittenweyeri harcztér tervrajza 1:50,000; ugyancsak a harcsterület és az ellenséges hadak harczielállításának látképe Wittenweyer-nél; Strassburg látképe.

Olcváry.

Császári királyi hadvezérek és tábornokok életrajzai.

Kiadja a cs. kir. hadi levéltár igazgatósága. Budapest, 1888.

A bécsi Mária Terézia-szobor leleplezése alkalmából a bécsi cs. kir. hadi levéltár igazgatósága egy kis munkát adott ki; a mű egyidejűleg német és magyar nyelven jelent meg s a magyar kiadás a fenti címet viseli. A mű hadtörténeti irodalmi szempontból jelentéktelen s jelentőséget neki csak az alkalom s azon körülmény ad, hogy egyidejűleg magyar nyelven is kiadatott.

Az alkalmat illetőleg azonban megjegyezzük, miszerint az egy gondosabb s a magasabb igényeknek is megfelelő munkát tett volna kívánatossá. A szoborállítás eszméje már évek óta ismeretes s a hadi levéltárnak elég ideje lett volna egy nagyobb szabású, az alkalomhoz méltóbb művet létesíteni.

II. IRODALMI SZEMLE.

Az 1888-ik év I. negyedéről.

A) MAGYAR MUNKÁK.

Grünwald Béla: «A régi Magyarország 1711—1825.» Budapest, 1888. 8-adr. XIV. és 576 l., ára 4 frt. E kiváló munkáról már első füzetünkben bővebben megemlékeztünk; azóta megjelent a második kiadás is, mely az elsőnek változatlan lenyomata.

Görgey Istrán: «1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások, okiratok és ezek magyarázata». Harmadik kötet. Budapest, 1888. 8-adr. XII. és 732 l., ára a teljes műnek 14 frt 40 kr. Görgey e munkában megkísérli ama súlyos vád meggyöngítését, mely a 48-iki események egyik fontos szereplőjére, Görgey Arthurra nehezedik. A magyar függetlenségi harc történetére ez, már csak a közölt és magyarázott nagyszámú okmányoknál fogva is, elsőrendű forrásmunka, melyet e kor tanulmányozásánál senki sem mellőzhet.

Marczali József: «Magyarország története II. József korában». III. kötet. Budapest, 1888. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa. A József-korabeli hadtörténeti eseményekre gyakran világot vet Marczali munkája, mely e kötetel be van fejezve.

Karcsú Antal: «Vác város története». Nyolcz kötet, melyből az

első négy tárgyalja Vác város történelmét és sok érdekes hadtörténelmi adatot tartalmaz ; ára a 8 kötetnek 9 frt.

Rónai Horváth Jenő: «Harczászat». Két kötetben. Budapest, 1888. 8-adr. 261 és 291 l., ára 2 frt 40 kr. A második kötet egy függelékkel tartalmaz, mely a harczászat történetét vázolja, a legrégebb időktől a jelen korig.

B) MAGYAR FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNETI VONATKOZÁSSAL
BÍRÓ CZIKKEI.

Századok.

Bunyitay Vincze: Kopasz nádor, életrajz a XIII—XIV. századból (I—II.).

Pauler Gyula: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról 1091—1111. (III.)

Rónai Horváth Jenő: Néhány szó a magyar hadi történetírás ügyében (II.).

Magyar Történeti Életrajzok.

Kubinyi Miklós: Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre (I—II.).

Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre (II—III.)

Hazánk.

Lehoczky Tivadar: A beregmegyei nemzetőrök (I.).

Szalai József: Egy honvéd élményei (I—III.).

Molnár László: Adalék Erdély történetéhez 1848-ban (I.).

Abafi Lajos: Perczel Mórról (II.).

A Ludovika Akadémia Közlönye.

Rónai Horváth Jenő: Néhány szó a magyar hadi történetírás ügyében (II.).

Szécsi Mór: A pozsonyi hidfő 1809-ben (II.).

Szécsi Mór: A hadtörténelemről (III.).

Milodánovics Simon: Rajzok a mi huszárságunk történetéből (III.).

C) KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNETI MUNKÁK.

Wosinski M.: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, seine Erbauer und Bewohner.

Weber O.: Die Quadrupel-Allianz vom Jahre 1718.

Onno Klopp: Der Fall des Hauses Stuart (Rákóczi fölkelés a 14. kötetben).

Thierbach: Geschichtliche Entwicklung der Handfeuerwaffen.

Förster: Geschichte der Befreiungs-Kriege.

D) KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK MAGYAR HADTÖRTÉNETRE VONATKOZÓ CZIKKEI.

Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs.

Kriegs-Chronik Oesterreich-Ungarns.

Mindkettő a mai számban bővebben van ismertetve.

Neues Archiv der Ges. für oest. deutsche Geschichtskunde XIII. köt.

Heinemann: Zur Kritik ung. Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden.

Neue Freie Presse.

Russlands Freundschaft 1799—1849.

Armeeblatt.

Osztrák hadi múzeum.

III. A HADTÖRTÉNETI IRODALOM REPERTORIUMA.

VEZÉREK KORA.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

Könyvrészlet.

Fejér Georgius: De Avites Magyarorum ac Hunnorum Jasonumque Hungariæ accolarum sedibus et initiis Budæ, 1830. 8-r. 87 l.

— *Dissertationes in res Hungariæ veteris historico-criticæ.* Budæ, 1837. 8-r. 179 l.

— *De peregrinis nominibus Magyarorum avitarum sedium indicis.* Pesthini, 1837. 8-r. 100 l.

— *Aborigines et incunabula Magyarorum ac gentium cognatorum populi pontici, pontus.* Budæ, 1840. 4-r. 8 + 144 l.

Horváth Péter: Értekezés a jász-kürtről, mely Leel-kürtjének is hivatattatik. Hely n. 1820. 8-r. 23 l.

Katona Stephanus: *Historia critica primorum Hungariæ ducum ex fide*

domesticorum et exterorum scriptorum concinnata. Pestini, 1778. 8-r. 20 + 748 + 20 l.

Molnár Ferencz: Jász-Berény városában levő Leel-kürthnek vagy Jász-kürtnek esmérete. Két rézbe vágott rajzolatokkal. Bécs és Pozsony, 1788. 8-r. 30 l.

— 2. kiadás. Pest, 1803. 8-r. 31 l.

— 3. kiadás. Pest, 1808. 8-r. 30 l.

— 4. kiadás. Pest, 1823. 8-r. 31 l.

— 5. kiadás. Pest, 1828. 8-r. 30 l.

— Notitia Cornu Leelio Jász-Beréni asservati cum duabus figuris æri incis. Viennæ, 1789. 8-r. 29 lap.

— Editio 2. Pestini, 1803. 8-r. 28 l.

— Editio 3. Pestini, 1808. 8-r. 29 l.

Pelcz Joannes: Hungaria sub vaivodis et ducibus sive historica de rebus veterum hungarorum inde ab origine gentis usque ad Geysæ tempora domi militiæque gestis commentatio. Sopronii, 1755. 8-r. 20 + 61 l.

— Hungaria sub Geisa, sive historica de rebus Geisæ, ultimi ducis, et I. regis Hungarorum, domi, militiæque gestis, commentatio. Sopronii, 1769. 8-r. 16 + 109 l.

Severini Joannes: Commentatio historica de veteribus incolis Hungariæ Cis-Danubianæ a Morava amne ad Tibiscum porrectæ et probatissimis scriptoribus deducta cum brevi delineatione Schemnicii Augustorum gemino adventu gloriosi regiis oblatis manibus elucubravit . . . Sopronii, 1767. 8-r. 4 + 122 + 2 l.

— Hungari Pannonia veterum monumentis illustrata cum Dacia Tibissana. Lipsiæ, 1770. 8-r. 16 + 380 + 4 l.

Szarka Joannes: Coniectura de origine, potestate et antiquitate nominis Nádor-Ispán, quod vulgo palatinum Regni Hung. comitem interpretantur, rationibus philologicis et historicis firmata. Sopronii, s. a. 8-r. 4 + 60 l.

Franstadt: Die Wahlstatt von Keuschberg. Ein Abschnitt aus der Vorgeschichte des Hofstifts Merseburg. Leipzig, 1858. 8-r. 31 l.

Rössler Carl: Zoltan der Kühne, Herzog von Ungarn, oder Tyrannei und Heldengröße in der Schlacht an der Donau im Jahre 907. Mit einem Titelkupfer. Leipzig, 1834. 8-r. 2 + 138 l.

Horváth Mihály: Párhuzam az Európába költözködő magyar nemzet s az akkori Európa polgári s erkölcsi műveltsége között. A magyar Akadémia által 1846-ban Marczibányi intézetbeli jutalommal koszo-

- rúzott 1835. évi dolgozat. (Kisebb történ. munkái. I. kötet. Pest, 1868. 1—146. l.)
- Horráth Mihály*: A vezérek kora. (Kisebb történ. munkái II. k. 173—218. l. Megjelent a Hazánk 1858. évfolyamában.)
- Szent Adalbert élete. (Kisebb tört. munkái. II. k. 219—232. l. Megjelent a Magyar Encyclopædiában.)
- Szabó Károly*: A magyarok hadszervezetéről Árpád korában. Böls Leo császár adatai. (Uj M. Múzeum 1851—52. I. kötet és Kisebb tört. munkái. Budapest, 1873. I. kötet 77—95. l.)
- Bolgár-magyar háború Kr. u. 888-ban. (Uj M. Múzeum 1851—52. I. kötet és Kisebb tört. munkái. I. k. 97—125. l.)
- Előd vajda. (Uj M. Múzeum 1851—52. I. k. és Kisebb tört. munkái. I. k. 127—138. l.)
- A hét magyar nemzetségről. (Uj M. Múzeum 1851—52. I. k. és Kisebb tört. munkái. I. k. 183—205. l.)
- Erdély a vezérek korában. (Erdélyi Múzeum. Almanach. 1857. és Kisebb tört. munkái I. k. 207—232. l.)
- Igaz-e, hogy a kárpátalji felföldet nem Árpád, hanem Szent-István foglalta el? (Századok 1868. 5., 7. füzet és Kisebb tört. munkái. I. k. 233—274. l.)
- Emlékezzünk régiekről. (Növendékek Lapja. Kolozsvár, 1865. és Kisebb tört. munkái I. k. 299—355. l.)

Idősb Szinnyei József.